

Poverty Watch 2023

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Evolutie van armoede en sociale uitsluiting in België	3
3.	Komaf met dak- en thuisloosheid.	7
4.	Digitalisering van overheidsdiensten en non-take-up	13
5.	Betaalbare, gezonde en duurzame voeding voor iedereen.	16
6.	Een rechtvaardige fiscaliteit	20

1. Inleiding

Het Belgisch Netwerk Armoedebestrijding (BAPN) heeft als doel het bestrijden van de structurele oorzaken van armoede en sociale uitsluiting over heel België. BAPN concentreert zich op het adviseren, ondersteunen en beïnvloeden van het federaal en Europees beleid en vertrekt hiervoor steeds vanuit de ervaringen van mensen die in armoede leven.

BAPN vertegenwoordigt op federaal en Europees niveau de vier regionale netwerken armoedebestrijding en hun aangesloten verenigingen waar armen het woord nemen. Het betreft de volgende netwerken:

- het Netwerk tegen Armoede (NTA)
- le Réseau de Lutte contre la Pauvreté (RWLP)
- le Forum – Bruxelles contre les Inégalités (Le Forum)
- het Brussels Platform Armoede (BPA)

De Belgische poverty watch van 2023 is gebaseerd op de ervaring van mensen in armoede die BAPN via consultaties met mensen in armoede als via haar netwerk van leden heeft verzameld. Deze kennis wordt aangevuld met statistische data, wetenschappelijk onderzoek en bevindingen van andere middenveldorganisaties. We kozen er dit jaar voor om naast de gebruikelijke analyse van de situatie en evolutie van armoede en sociale uitsluiting in België, drie thema's die een prioriteit zullen zijn voor het Belgisch Voorzitterschap van 1 januari – 30 juni 2024 onder de loep te nemen: dak- en thuisloosheid, digitale inclusie en betaalbare en gezonde voeding voor iedereen (in het kader van de kindgarantie). Ten slotte bekijken wij ook de laatste ontwikkelingen in het debat over de fiscale hervorming.

2. Evolutie van armoede en sociale uitsluiting in België

Het meten van armoede

De meest gebruikte indicator om armoede en sociale uitsluiting in België te meten is de zogenaamde "AROPE"-indicator¹. Het meet het aantal mensen die zich in een situatie van monetaire armoede bevinden, in ernstige materiële en sociale deprivatie leven of in een huishouden met lage werkintensiteit wonen. Deze indicator werd op Europees niveau afgesproken en wordt door de Europese Unie gebruikt om vooruitgang te meten in het kader van de Europa2030-armoededoelstelling. Deze doelstelling houdt in dat tegen 2030 15 miljoen mensen in de Europese Unie (EU) uit armoede gehaald moeten worden. België heeft zich geëngageerd om tot dit doel bij te dragen door tegen 2030 279.000 mensen uit armoede te halen.

De AROPE-indicator bestaat uit 3 subindicatoren:

- **At Risk of Poverty (AROP):** deze indicator meet het monetair armoederisico, met name het percentage personen met een equivalent beschikbaar inkomen (na sociale transfers) dat onder de armoededrempel ligt. Deze armoededrempel is gelijk aan 60% van het nationaal mediaan

¹ AROPE staat voor "at risk of poverty and social exclusion".

equivalent beschikbaar huishoudinkomen. Voor een alleenstaande bedraagt de armoedrempel €1.366 per maand, voor een huishouden bestaande uit twee volwassenen en twee kinderen €2.868 per maand.

- **Severe Material and Social Deprivation (SMSD):** De mate van materiële en sociale deprivatie is een indicator die het onvermogen uitdrukt om bepaalde items die noodzakelijk en wenselijk zijn om een menswaardig leven te leiden te kunnen veroorloven. Iemand leeft in ernstige materiële en sociale deprivatie wanneer hij 7 van de 13 gedefinieerde deprivatie-items niet kan veroorloven. Het gaat bijvoorbeeld over rekeningen op tijd betalen, een onverwachte uitgaven kunnen doen, het huis voldoende kunnen verwarmen, thuis toegang tot internet hebben en een week vakantie per jaar buitenshuis nemen.²
- **Low Work Intensity (LWI):** Deze indicator meet het percentage personen in een huishouden waar de leden in beroepsactieve leeftijd (18 tot 64 jaar)³ minder dan 20% van hun totale potentieel werkten gedurende de voorafgaande 12 maanden. De werkintensiteit van een huishouden is de verhouding van het totale aantal maanden dat alle leden van het huishouden in de werkende leeftijd hebben gewerkt tijdens het inkomensreferentiejaar en het totale aantal maanden dat dezelfde leden van het huishouden theoretisch in dezelfde periode zouden kunnen gewerkt hebben.

Het is van belang op te merken dat in 2019 de SILC-enquête, het onderzoek waarin men bij een steekproef van de bevolking peilt naar de veranderingen in inkomsten en leefomstandigheden, grondig hervormd werd. Hierdoor zijn de resultaten vanaf 2019 moeilijk vergelijkbaar met voorgaande jaren. In 2020 hebben de covid-maatregelen een belangrijke impact gehad op de gegevensverzameling waardoor dit jaar moeilijk te vergelijken is met 2019 en 2021. We dienen m.a.w. omzichtig om te springen met het trekken van conclusies over de evolutie van armoede en sociale uitsluiting gedurende de laatste jaren in België. Daarom zullen we er naast de AROPE-indicator ook andere gegevens bijhalen, waaronder de impact van de stijgende levenskosten.

Actuele situatie en evolutie van armoedecijfers in België

In 2022 leefde 18,7% van de Belgische bevolking, of 2.144.000 mensen, in armoede of sociale uitsluiting in België (AROE). 13,2%, of 1.517.000 personen, leefde in monetaire armoede (AROP). 9,5% van de Belgische bevolking was materieel en sociaal gedepriveerd, wat neer komt op 1.083.000 personen (MSD). 5,8%, of 663.000 mensen, bevond zich in een situatie van ernstig materiële en sociale deprivatie. Vooral een onverwachte uitgave kunnen doen en een week vakantie buitenshuis kunnen nemen, bleken grote struikelblokken te zijn. 11,5% leefde in een huishouden met lage werkintensiteit. Dit zijn 1.020.000 personen in totaal.

Er zijn grote regionale verschillen in de armoedecijfers. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest leeft maar liefst 38,8% van de bevolking, bijna 4 op 10, in armoede of sociale uitsluiting. In Wallonië gaat

² De volledige lijst van items die in aanmerking komen voor (ernstige) sociale en materiële deprivatie is hier terug te vinden: https://www.armoedecijfers.be/achtergrondinformatie?_locale=nl

³ Met uitsluiting van: studenten in de leeftijdsgroep tussen 18 en 24 jaar, personen die zichzelf als gepensioneerd beschouwen of die een pensioen ontvangen (met uitzondering van het overlevingspensioen) en personen van 60-64 jaar die inactief zijn en in een huishouden wonen waar het hoofdinkomen uit pensioenen bestaat.

het over 25,8%, meer dan 1 op 4 mensen. Hoewel Vlaanderen beter scoort, leeft toch hier ook 11,2%, meer dan 1 op 10 personen, in armoede of sociale uitsluiting.

Sommige bevolkingsgroepen worden veel harder getroffen door armoede dan andere. Het betreft de volgende groepen met hun risico op monetaire armoede (AROP) voor het jaar 2022:

- Quasi-baanloze huishoudens: 57,7%
- Personen met een niet-EU migratieachtergrond: 32,3%
- Leden van een éénoudergezin: 30,5%
- Huurders: 27,2%
- Kortgeschoolden: 30%

Wanneer we naar de AROPE-indicator kijken, lijkt het alsof vrouwen in beperkte mate meer geconfronteerd worden met armoede of sociale uitsluiting dan mannen, met name 18,8% t.o.v. 17,7%. Deze cijfers geven echter enkel het verschil tussen alleenstaande mannen en vrouwen weer. De gegevens van EU-SILC vooronderstellen immers dat een persoon in hetzelfde huishouden hetzelfde armoederisico loopt als de rest van het huishouden. De laatst beschikbare statistische gegevens tonen echter aan dat 70% van mensen die individuele armoede ervaren vrouwen zijn. Binnen het huishouden leidt deze situatie van individuele armoede tot een grote financiële afhankelijkheid van vrouwen.⁴

Evolutie van de AROPE-indicator in België op basis van EU-SILC

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
20.8	21.2	21.6	22.2	22	20.5	20	20.3	18.8	18.7

De evolutie van de AROPE-indicator lijkt te suggereren dat de laatste jaren een dalende trend is ingezet m.b.t. armoede en sociale uitsluiting in België. Toch kunnen we omwille van bovenstaand uitgelegde redenen m.b.t. de veranderde methodologie van de EU-SILC-enquête de cijfers van de afgelopen jaren niet zomaar met elkaar vergelijken.

In haar studie “Analysis of the evolution of the social situation and social protection in Belgium 2022” concludeert de FOD Sociale Zekerheid dat de armoede de laatste jaren stabiel is gebleven. Tijdens het eerste jaar van de covid-periode (2020) zorgde overheidsmaatregelen ervoor dat huishoudens, ook in de laagste inkomensdecielen, bespaard bleven van grote inkomensverliezen. Hoewel in 2021 de AROPE-indicator stabiel bleef, was er toch een lichte stijging van de monetaire armoede (AROP-indicator). Het mediaaninkomen steeg, maar de recente inkomensgroei kwam vooral ten goede aan de hoogste inkomensdecielen. Het armoederisico daalde licht voor werkenden, maar steeg voor mensen zonder job.⁵

Volgens de Armoedebarmeter van Decenniumdoelen verdiepte de armoede in 2022. Zo was er in 2022 een sterkte stijging in de afstand tussen het mediaaninkomen van mensen onder de armoededrempel en de eigenlijke armoededrempel t.o.v. 2021. De armoede verbreedde ook. In de

⁴ Statbel (2019), Inkomensongelijkheden tussen vrouwen en mannen en individuele armoede, https://statbel.fgov.be/sites/default/files/files/documents/Analyse/NL/7_NL_ongelijkheid_web_v3.pdf

⁵ Federal Public Service Social Security, Analysis of the social situation and social protection in Belgium 2022, <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/en/publications/silc/silc-analysis-social-situation-and-protection-belgium-2022-en.pdf>

eerste helft van 2022 werden de OCMW's overspoeld met energieaanvragen en namen ook het aantal hulpaanvragen voor schuldbemiddeling, financiële hulp en voedselhulp aanzienlijk toe. Er waren opvallend veel nieuwe profielen die zich voor de eerste maal wendden tot het OCMW.⁶

Impact van de stijgende levenskosten

Gezien de AROPE-indicator voornamelijk gebaseerd is op het inkomen van een persoon en minder op wat een persoon nodig heeft om menswaardig te kunnen leven, willen wij vanuit BAPN waarschuwen van een onderschatting van de impact van de stijgende levenskosten op de armoede en sociale ongelijkheid in België.

Volgens het prijzenobservatorium kende België in 2022 de hoogste inflatie sinds de start van de Europees geharmoniseerde metingen. Oorzaak was de explosie van de energieprijzen na het uitbreken van de crisis in Oekraïne. De energieprijzen lagen reeds in 2021 in stijgende lijn als gevolg van de aantrekkende economie na de coronacrisissen. Ook voor levensmiddelen was de inflatie ongezien hoog.⁷ Terwijl energie in de loop van 2022 opnieuw wat goedkoper werd, bleven de prijzen voor voedselmiddelen in 2022 en doorheen 2023 verder stijgen.⁸ Daarnaast namen de prijzen voor andere basisproducten en – diensten ook fors toe, zoals bijvoorbeeld voor drinkwater, woning- en huurprijzen, openbaar vervoer (trein en bus).

Een aantal cijfers geven een indicatie van de impact van de stijgende levenskosten weer op de Belgische bevolking en specifiek mensen in armoede. Zo steeg het aantal mensen dat beroep deed op een voedselbank van 168.476 in 2019 tot 177.238 in 2021. In 2022 kwamen er maar liefst 32.212 begunstigen bij en steeg het aantal tot 209.450.⁹ Volgens een survey van Statbel steeg het aantal Belgen dat aangaf het moeilijk te hebben om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen van 35,7% in het derde kwartaal van 2021 tot 46,6% in het vierde kwartaal van 2022. Deze stijging sprong het meest in het oog bij de laagste inkomensdecielen.¹⁰

Hoewel er tijdens de crisissituaties van de afgelopen jaren belangrijke maatregelen getroffen werden om mensen tegen (verdere) verarming te beschermen, waren deze slechts van tijdelijke aard of werden deze (ten dele) teruggedraaid. Zo werd de uitbreiding van het sociaal energietarief naar een grotere groep rechthebbenden (met name mensen met een verhoogde tegemoetkoming) tijdens de begrotingsgesprekken in maart 2023 teruggedraaid. Ook werd tijdens deze begrotingsgesprekken beslist om de laatste voorziene verhoging van de laagste uitkeringen niet uit te voeren. Te vrezen valt dat onder het mom van austeriteit belangrijke sociale maatregelen en investeringen niet genomen of terugschroefd zullen worden.

Aanbevelingen

Op Europees niveau:

⁶ Decenniumdoelen, Armoedebaarometer 2023, https://www.komafmetarmoede.be/wp-content/uploads/2023/09/Armoedebaarometer2023_Rapport_14092023.pdf

⁷ FOD Economie, Analyse van de Prijzen. Jaarverslag 2022 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen – Prijzenobservatorium, <https://economie.fgov.be/nl/file/7465399/download?token=K731RYaE>

⁸ Zie : https://m.standaard.be/cnt/dmf20230830_94917847 ; <https://www.test-aankoop.be/familie-prive/supermarkten/pers/inflatiecijfers-juli-2023>

⁹ Belgische Federatie van Voedselbanken, Jaarverslag 2022, https://foodbanks.be/dist/assets/img/upload/cont/jaarverslag-2022_file.pdf

¹⁰ Federal Public Service Social Security, Analysis of the social situation and social protection in Belgium 2022, <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/en/publications/silc/silc-analysis-social-situation-and-protection-belgium-2022-en.pdf>

- Een **nieuw ambitieus implementatieplan voor de Europese Pijler van Sociale Rechten** met sterke, bindende instrumenten en een adequaat budget;
- Het **stimuleren van de uitvoering van de Europese Aanbeveling over Minimum Inkomen**, door de ontwikkeling van indicatoren (op basis van de situatie op het terrein, niet enkel wetgeving), beleidscoördinatie (waaronder het Europees Semester), uitwisseling van goede praktijken, financiële ondersteuning door Europese fondsen, samenwerking met mensen in armoede en de organisaties die hen vertegenwoordigen, duidelijke monitoring en evaluatie met het oog op de noodzaak voor een bindende richtlijn;
- Het prioriteren en beschermen van sociale investeringen en maatregelen door o.a. **een sterk Social Convergence Framework**;
- Het voorzien en zichtbaar maken van een **adequaar armoedebudget in het meerjarig financieel kader**, de Europese meerjarenbegroting van de EU;
- Een **pact wonen-energie**, waarbij massale investeringen in woningen, zowel publiek als privé, mogelijk worden gemaakt, te beginnen bij woningen waar mensen in armoede en de lagere middenklasse wonen.

Op nationaal niveau:

- **Garanderen van toereikende en toegankelijke inkomens door:**
 - Het optrekken van de laagste uitkeringen en inkomens tot boven de Europese armoedegrens;
 - Het wettelijk verankeren van de Europese armoedegrens;
 - Evaluatie van het leefloon in België op basis van de Europese aanbeveling over minimuminkomen;
 - Een correcte en volledige toepassing van de indexeringen en de welvaartsenveloppes;
 - Stopzetting van de uitholling van rechten door een versterkte voorwaardelijkheid;
 - Afschaffing van het GPMI en van sancties door het OCMW. Uitwerking van een echt begeleidingsinstrument dat zowel de betrokkene als het OCMW engageert in een positief project voor de betrokkene en dit op basis van vertrouwen (en niet sancties);
 - Afschaffing van het statuut samenwonende.
- **De opmaak, financiering en uitvoering van een sterk pact wonen-energie** dat een gezond woon- en leefklimaat garandeert voor iedereen en dat zowel de strijd tegen armoede als klimaatrechtvaardigheid bevordert.
- **Het betrekken van mensen die zich in een situatie van armoede en/of slechte huisvesting bevinden en de organisaties die hen vertegenwoordigen in het proces om tot beleidsbeslissingen te komen.** Deze actoren dienen niet in de marge maar op gelijke voet behandeld te worden als de middenveldorganisaties die zich inzetten voor het klimaat.
- **De onmiddellijke opmaak van bij het begin van een evaluatieproces** dat op de verschillende beleidsniveaus de daling van de armoede en de progressieve positieve effecten in kaart brengt.

3. Komaf met dak- en thuisloosheid.

Aanbevelingen voor efficiënt beleid dat risico's op dakloosheid tackelt en duurzame woonoplossingen biedt.

Inleiding

In de Verklaring van Lissabon van juni 2021 beloven alle Europese lidstaten om beter werk te maken van Principe 19 van de Europese Pijler van Sociale Rechten¹¹ inzake de huisvesting en bijstand aan daklozen. Het engagement omhelst een paradigmaverschuiving : door nauwer samen te werken, door de preventie te versterken en geïntegreerde, huisvestingsgerichte benaderingen te implementeren wil men dakloosheid beëindigen en niet louter beheeren.

Het Europees Platform ter Bestrijding van Dakloosheid (EPOCH) moet dit ambitieuze doel in 5 doelstellingen omzetten: tegen 2030 mag niemand meer onvrijwillig op straat slapen wegens onveilige opvang, dient opvangverblijf zo kort als mogelijk te duren, moeten mensen die instellingen verlaten passende huisvesting krijgen, moet uithuiszetting vermeden worden en mag niemand uit huis gezet worden zonder het aanbod van een alternatief onderdak.

De realiteit is schrikbarend : dakloosheid neemt toe en het aandeel kinderen, jongeren, vrouwen en mensen met psychopathologie in de daklozenpopulatie stijgt. Het gebrek aan betaalbare woningen op de private markt , de tekorten in de sociale huisvesting, de enorme stijging van de huur- en energieprijzen , de uithuiszettingen van huurders zonder herhuisvesting, de nefaste gevolgen van het statuut samenwonende , de opvangcrisis in het asielbeleid en de toename van psychische problemen zijn de belangrijkste oorzaken. Mensen met ontoereikende inkomens worden steeds meer overgeleverd aan huisjesmelkers die gouden zaken doen.

Men mag de problematiek van dak- en thuisloosheid niet reduceren tot de afwezigheid van een eigen woongelegheden. Een integrale kijk houdt rekening met de ‘ontankering’ waar deze mensen mee worstelen en verrekent ook de verborgen dakloosheid in beleidsanalyses en oplossingen. De ETHOS-typologie van Feantsa¹² omvat een brede definitie gebaseerd op de verschillende levens- of thuissituaties.

Het referentieadres moet toelaten dat dakloze personen administratief verankerd blijven en hun sociale rechten en uitkeringen kunnen blijven opnemen. Het gebrek aan een adres doet immers een vicieuze cirkel ontstaan door de toegang tot sociale rechten en diensten te belemmeren. Het recht op referentieadres kent echter een hoge non-take-up. Een recente omzendbrief¹³ wil verhelpen aan de hindernissen, o.a. door de verschillende interpretaties en werkwijzen door OCMW 's en gemeenten te harmoniseren.

Het statuut samenwonende heeft een negatieve impact op dak- en thuisloosheid. Het risico op financiële afstraffing bedreigt de solidariteit van burgers om vrienden en familie onderdak te geven. En het aanhouden van een eigen woning die in werkelijkheid leeg staat, leidt tot een ongewilde doch cynische verspilling van woongelegheden tegen de achtergrond van een ongeziene huisvestingscrisis.

Bij gebreke aan mogelijkheden (en soms ook inspanningen) van lokale besturen om dakloosheid te voorkomen en te bestrijden, worden mensen doorverwezen naar de grote steden, zoals Brussel. Anderzijds verkiezen sommige mensen zelf een anoniem bestaan in de grootstad. Door deze ontworteling verbrokkelt hun persoonlijk netwerk en vergroten de verslavings- en andere geestelijke gezondheidsproblemen.

¹¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_21_820

¹² <https://www.feantsa.org/download/ethos2484215748748239888.pdf>

¹³ [Omzendbrief van 7 juli 2023 betreffende het referentieadres voor daklozen | POD Maatschappelijke Integratie \(mi-is.be\)](#)

De grote steden kampen met enorme samenlevingsproblematieken, die men vaak eenzijdig en ad hoc aanpakt met veiligheidsmaatregelen zonder hierbij te investeren in betere armoedebestrijding en sociale voorzieningen. Om te vermijden dat het negatief en discriminerend narratief rond daklozen en mensen zonder papieren uitdeint, is nuancering en verantwoordelijkheidszin nodig bij overheden, media, instellingen en burgers.

Analyse

NOODOPVANG SCHIET TEKORT

De klassieke opvangstructuren zijn oververzadigd en komen mensen en middelen tekort om een menswaardige, veilige en individuele begeleiding te garanderen.

De daklozenpopulatie kent een grote vertegenwoordiging asielzoekers en mensen zonder wettig verblijf omdat de samenleving voor deze doelgroepen geen oplossingen biedt. Daklozen met preciaire verblijfsstatuten, waaronder een zeer grote groep van intra-Europese migranten zoals Polen en Roemenen, zijn uitgesloten van sociale bijstand en hebben bijvoorbeeld geen recht op het leefloon en het referentieadres.

De opvangcrisis in het asielbeleid is nefast, een grote groep mensen die recht hebben op een opvangplaats – het gaat vooral over alleenstaande mannen uit Afghanistan, Eritrea en Burundi – is veroordeeld tot een leven op straat.

De overheid voert een steekvlambeleid en voert reactief de noodopvangcapaciteit tijdelijk op in crisissituaties, zoals bijvoorbeeld in haar ‘winterplannen’ bij extreme weersomstandigheden.

Het beheersingsmodel gericht op noodopvang van daklozen brengt geen structurele oplossingen en moet dringend plaats maken voor innovatieve, kleinschalige en lokale opvangsystemen die mensen toeleiden naar duurzame woonoplossingen.

GEEN DOORSTROMING NAAR EEN WOONST

Mensen verblijven langer dan nodig in de psychiatrie omdat er geen woonoplossing wordt gevonden. Ook mensen in hechtenis, met bijvoorbeeld de kans op vervroegde vrijlating, blijven opgesloten om dezelfde reden. Langdurig instellingsverblijf versterkt de afhankelijkheid van mensen en maakt herintegratie in de samenleving steeds moeilijker. Het gebrek aan betaalbare private en sociale woningen, maar even goed de discriminatie op de huisvestingsmarkt liggen aan de basis.

De federale installatiepremie voor verhuis- en installatiekosten heeft een beperkte reikwijdte. De premie, ontoereikend om de werkelijke kosten op te vangen, wordt slechts één keer in een mensenleven uitgekeerd. In sommige situaties is het geen individueel recht, maar wordt één premie toegekend op één adres en worden mensen die willen samenwonen aldus afgestraft. Vaak vragen de OCMW's aan de begunstigten om de kosten eerst zelf te betalen.

GEEN DUURZAME OPLOSSING BIJ ONTSLAG

“Ik bleef veroordeeld. Ook al had ik in de gevangenis mijn schuld afbetaald.”

Al te vaak komen mensen na verblijf in de gevangenis, een jeugdinstituut, een asielcentrum of het ziekenhuis (opnieuw) in preciaire leefomstandigheden terecht en volgt een terugkeer naar de straat. De sociale diensten van deze instellingen krijgen te weinig tijd en middelen om te werken aan een ontslag dat perspectief biedt op een betere toekomst. Door een statische benadering van hulpverlening duiken vragen rond herintegratie en nazorg pas op het einde van een traject op, terwijl het woonaspect van bij het begin van de begeleiding moet ingevuld worden.

“Het verblijf in instellingen wordt te weinig als een opportuniteit gezien om mensen ‘te connecteren’ met de overheid en de samenleving”(directeur CAW-daklozenbeleid).

Men slaagt er niet in om de sociale en financiële rechten van mensen te herstellen voorafgaand aan het ontslag. Een geslaagde herintegratie wordt bemoeilijkt door de zoektocht naar een woonst, een inkomen, een job, De administratieve lijdensweg, de oververzadiging van hulp- en dienstverlening op de eerste lijn, het gebrek aan aanspreekpunt en het gemis van een sociaal netwerk vormen drempels waardoor kwetsbare mensen al heel snel opnieuw in grote moeilijkheden komen.

“De persoon die als eerste op je nieuwe adres komt aanbellen ? Dat is de deurwaarder ! “

Het verblijf in de instelling wordt weinig of niet aangegrepen om te anticiperen op de drempels die men straks in de samenleving gaat tegenkomen. Ook de problemen van vroeger duiken snel terug op bij het verlaten van de instelling, zoals bijvoorbeeld schuldenlast. Afgewezen asielzoekers die een opvangcentrum moeten verlaten, hebben bijvoorbeeld vaak geen medische kaart om een dokter te consulteren of geneesmiddelen te bekomen.

Bij gebrek aan toegang tot (preventieve) gezondheidszorg komen dak- en thuislozen vaak terecht op spoeddiensten en ziekenhuizen. De organisatie en de strenge regels van de zorginstellingen zijn echter niet afgestemd op dit complexe publiek, waardoor men in geval van ‘problematisch gedrag’ – vaak uitgelokt door een verslavingsproblematiek - al snel overgaat tot uitzetting.

ONGBREIDELDE UITHUISZETTING

Ondanks de zeer gebrekkige monitoring wijzen studies uit dat het fenomeen van uithuiszetting toeneemt. Onbetaalbare huurprijzen, meer dan onbetaalde huishuur, is de grootste oorzaak van de stijgende problematiek.

Deze praktijk is in strijd zijn met de menselijke waardigheid en het recht op wonen. Een uithuiszetting is veel meer dan een geïsoleerd moment, het is een gans proces van achterstelling en cumulatie van problemen dat zich aftekent voor, tijdens en na de uithuiszetting.

Uithuiszetting is geen fataliteit, maar om ze te vermijden ontbreken de investeringen voor een doorgedreven proactieve aanpak, informatie en ondersteuning, een betere toegang tot rechtsmiddelen en juridische bijstand.

Bij gebrek aan andere opties zien ook de goed menende verhuurders geen andere oplossing dan een uitdrijving via de rechtbank.

Het recht op eigendom krijgt veel meer gewicht dan het recht op fatsoenlijke huisvesting. We zien dit vaak terugkomen in het beslechten van huurgeschillen, waarbij de machtsbalans overslaat in het voordeel van de verhuurder. En het gebeurt teveel dat mensen worden uitgedreven, zonder dat ze de ruimte en de ondersteuning kregen om een nieuwe woonoplossing uit te werken.

Bewoners van onbewoonbaar verklaarde woningen worden al te vaak voor een voldongen feit gesteld, zonder dat zij de kans kregen om aan een oplossing te werken. Het gebeurt dat zij slechts bij de aanplakking begrijpen dat hun woonst onbewoonbaar is verklaard.

Ook buiten gerechtelijke procedures om worden mensen gedwongen hun woonst te verlaten door buitensporige huurverhogingen, dreigementen vanuit de schuldindustrie, als gevolg van ongezonde woonomstandigheden of het afsluiten van energie en water.

Er zijn te weinig sancties voor illegale uitzettingen door malafide eigenaars, omdat deze strafrechtelijke inbreuken amper worden vastgesteld en vervolgd.

Tot slot is er bij gebreke aan een eerlijke klimaattransitie het grote gevaar van 'renoviction' : de (verplichte) energierenovatie van woningen bedreigt zowel noodkopers¹⁴ als huurders die straks de huurprijsstijging niet kunnen betalen.

Nationale aanbevelingen

1) Meer betaalbare, kwaliteitsvolle en energiezuinige woningen via een pact Wonen/Energie

Een gecoördineerde strategie met krachtige federale, regionale en lokale maatregelen moet de woon – en energiecrisis te lijf gaan:

- door meer publieke huisvesting te realiseren;
- door een sociale omkadering van de private huurmarkt;
- door innovatieve projecten die goede resultaten boeken, te verankeren en uit te breiden;
- door alternatieve woon- en samenlevingsnormen te ondersteunen en te normaliseren en hierbij te kiezen voor de strategie 'scattered housing' in woonbuurten en segregatie te vermijden;
- door solidariteit tussen burgers niet af te straffen met financiële sancties voor samenwoning (afschaffing statuut samenwonende);
- door een sociaal (energie-)renovatiebeleid te voeren dat noodkopers en kwetsbare huurders beschermt;
- door een krachtiger leegstandsbeleid te voeren, met o.a. de afschaffing van het statuut samenwonende en de toepassing van het sociaal beheersrecht¹⁵.

2) Meer middelen voor adequate en toegankelijke hulp- en dienstverlening

Naast de creatie van meer wooninfrastructuur, moet men sterker investeren in hulp- en dienstverlening:

- door uithuiszetting te vermijden via aanklampend sociaal werk, financiële steunmechanismen en betere toegang tot rechtshulp;
- door Housing First breder uit te rollen als methodiek- een visiekader;
- door bij aankomst in de instelling asap werk te maken van woonoplossingen, herstel van informele netwerken en rechtenuitputting;
- door nazorg te verzekeren ter versteking van de autonomie, via Post Housing-trajecten met de verzekering van een menswaardig inkomen, tijdelijke bescherming tegen schuldeisers, de beschikking over een medische kaart en gratis openbaar vervoer, inschakeling in opleiding of tewerkstelling, huursteun, gratis psychologische hulp, etc.;
- door de inschakeling van peer aid (hulp door experts-lotgenoten) bij de re-integratie;

¹⁴ Noodkopers zijn huishoudens die deels uit noodzaak (door een gebrek aan degelijke en betaalbare private en sociale huurwoningen) een kwalitatief minderwaardige woning aangekocht hebben, zonder de mogelijkheid er financiële middelen in te investeren om de woning op een goed kwaliteitsniveau te brengen, met onder meer hoge energiefacturen tot gevolg. Door gebrek aan voldoende eigen middelen en solvabiliteit vallen deze eigenaars ook systematisch uit de boot bij renovatiepremies of stadsvernieuwingssubsidies.

¹⁵ Het sociaal beheersrecht heeft als doel leegstand en verkrotting te bestrijden en probleemwoningen na herstel opnieuw op de woningmarkt te brengen tegen sociale voorwaarden. De gemeente neemt het beheer over de woning tijdelijk af van de eigenaar voor herstel en sociale verhuring.

- door OCMW-rechten als het leefloon, referentieadres, aanvullende financiële hulp, medische kaart, huurwaarborg voorafgaand aan het ontslag te verzekeren;
- door de inzet van verbindingsfiguren in en buiten de instellingen, waar mensen steeds terecht kunnen als ze vastlopen;
- door het versterken van de huurdersrechten;
- door een holistische aanpak in zorginstellingen, niet enkel met de focus op fysieke genezing, die stigmatisering bij het personeel tegengaat en aangepaste maatregelen kan treffen voor de verzorging en begeleiding van het daklozenpubliek;
- door een socialer asielopvangbeleid, waarbij alle overheden hun verantwoordelijkheid opnemen bijvoorbeeld via een gemeentelijk spreidingsplan;
- door te investeren in de sociale omkadering van (ex-)gedetineerden;
- door de federale installatiepremie te verhogen en te versoepelen;
- door een sterke monitoring en permanente evaluatie van het referentieadres vanuit het perspectief van de gebruikers.

Europese aanbevelingen

1) Een transversaal thema in alle Europese strategieën

Een efficiënte strijd tegen dak- en thuisloosheid vereist een geïntegreerde, beleidsdomein-overschrijdende aanpak. Daarom pleiten wij ervoor om in alle Europese programma's en strategieën telkens ook het thema dakloosheid naar voren te schuiven, o.a. in de Kindgarantie, de strategie voor gendergelijkheid, integratie van Roma, klimaatstrategie, personen met een handicap, etc.

2) De Lissabon-principes in een Europese aanbeveling

De 5 Lissabon-doelstellingen (zie hoger) zijn niet vrijblijvend in te vullen en verdienen daarom de vorm van een wetgevend instrument. Door deze 5 strijdpunten om te zetten in een Europese aanbeveling, kunnen individuele lidstaten erop aangesproken worden wanneer ze te weinig ambitie tonen in hun nationaal dak- en thuislozenbeleid. Het Europees semester en de landenrapporten moeten meer aandacht besteden aan dak – en thuisloosheid.

3) Housing First – Housing Led

Nationale en internationale rapporten van de afgelopen jaren bewijzen de duurzame resultaten en expertise van de Housing First-projecten. Een uitbreiding en structurele verankering van deze projecten dringt zich op naast de uitbreiding van het toepassingsgebied van deze methodiek. Het pijnpunt van de infrastructurele tekorten moet worden aangepakt via investeringsfondsen die vlot toegankelijk zijn voor de regio's en de steden zodat meer personen in dakloosheid kunnen geholpen worden.

In de verdere ondersteuning van sociale innovaties moet men voorrang geven aan structurele en duurzame oplossingen die gericht zijn op huisvesting (housing-led policies). Het model van het 'beheersen van sociale noden' dient men steeds meer te verlaten.

4) Voldoende Europees armoedebudget

- Door in het MFK¹⁶ voldoende middelen toe te wijzen aan armoedebestrijding. Binnen dit armoedebudget dienen voldoende financiële middelen apart te worden gereserveerd voor de strijd tegen dakloosheid.
- In functie van een transversale aanpak dient in alle Europese Fondsen een voldoende hoog percentage te worden voorzien ter bestrijding van dakloosheid.

5) Garantie op sociale bescherming voor intra-Europese onderdanen

- Afstemming tussen de sociale stelsels van de lidstaten, zodat mensen bij verhuis of doortocht binnen de EU voldoende beschermd zijn tegen verlies van woonst, werk, inkomen, enz.

6) Versterking van het EPOCH-platform

- Het EPOCH platform is een geschikt instrument ter bevordering van meer Europese samenwerking en uitwisseling. Het Belgisch Voorzitterschap moet aanzetten tot een nieuw ambitieus werkprogramma met voldoende financiële middelen voor onder meer de versterking van monitoring en *just in time* tellingen in de Europese steden. De participatie van ervaringsdragers moet op structurele wijze verzekerd worden in de aansturing van het Platform en bij de opmaak en evaluatie van het werkprogramma.

4. Digitalisering van overheidsdiensten en non-take-up

Aanbevelingen voor een inclusieve digitale samenleving met een menselijk gezicht

Inleiding

België doet het beter dan het Europese gemiddelde op het vlak van digitalisering van zijn overheidsdiensten: de vooruitgang naar de Europese doelstelling van 100% digitale overheidsdiensten tegen 2030 wordt geëvalueerd op 81/100, tegenover een gemiddelde score van 77/100 in de rest van de EU. 88% van de burgers maakt gebruik van digitale toegang tot openbare diensten, vergeleken met een gemiddelde van 72% in de rest van de EU. De *itsme*®-applicatie, één van de beveiligde identificatiemiddelen die geïntegreerd zijn in alle Belgische overheidsportalen en in die van 900 privébedrijven, is geïnstalleerd op de telefoons van 6,7 miljoen Belgen. Dat is 80% van de bevolking tussen 16 en 74 jaar.

Dit betekent echter niet dat de Belgen in het algemeen enthousiast zijn over de digitalisering van publieke en private diensten. De doelstellingen die de EU heeft vastgelegd in haar digitale plan (Path to the Digital Decade, december 2022), op federaal niveau vertaald door het #SmartNation plan, zijn puur kwantitatief. Het kwalitatieve aspect van deze hervormingen is momenteel erg onduidelijk. Zijn op deze manier gedigitaliseerde diensten efficiënter? Toegankelijker? Meer inclusief? Voor een groter

¹⁶ Het meerjarig financieel kader is de meerjarenbegroting van de ganse EU.

aantal burgers? Hoeveel mensen hebben zelf itsme® geïnstalleerd op hun telefoon? Hoeveel gebruiken het zelfstandig? Hoeveel mensen vertrouwen deze taak toe aan een andere persoon? De DESI-indicatoren die de digitale prestaties van Europa en zijn lidstaten meten, houden ook geen rekening met de indirecte kosten van de digitalisering: hoeveel kost het een samenleving om een deel van haar bevolking haar administratieve autonomie te ontnemen? Om deze taken af te schuiven op diensten en maatschappelijk werkers die het toch al zwaar hebben in deze tijd van opeenvolgende crises? Om de last en verantwoordelijkheid voor bepaalde cruciale procedures af te wentelen op de schouders van de bevolking, van degenen die zijn uitgesloten van digitale technologie en van algemene zorgverleners, die niet altijd zijn opgeleid of gebonden aan een ethische code?

We beginnen te geloven dat digitalisering plaatsvindt onder de dekmantel van ongedocumenteerde overtuigingen: de overtuiging dat digitale technologie goedkoper en efficiënter is, ecologischer, en standaard synoniem is met vooruitgang. In de bedrijfswereld is echter al vastgesteld dat digitale non-kwaliteit reële, significante en meetbare financiële en ecologische kosten met zich meebrengt. Waar wachten we nog op om dit risico en/of deze kosten in te schatten op het niveau van de openbare diensten?

We zouden graag de vraag kunnen stellen aan de drijvende krachten achter de verschillende digitaliseringsprocessen. Maar het versnipperde landschap van de Belgische instellingen en de afstand tot de Europese instellingen maakt het gemakkelijk voor diegenen die deze dialoog niet willen of niet overwegen aan te gaan. In te veel gevallen moet het maatschappelijk middenveld achteraf in actie komen om te wijzen op de inbreuken op grondrechten die worden veroorzaakt door inadequate, ingrijpende of gebrekkige digitale oplossingen. Op het vlak van burgerparticipatie, en meer bepaald die van mensen in armoede, valt het te betreuren dat er geen andere vertegenwoordiging van het middenveld dan economische actoren is in de Digital Minds, de groep experts waarmee de Staatssecretaris voor Digitalisering zich heeft omringd om de digitale roadmap van België tot 2030 te schrijven. In tegenstelling tot privéspelers zoals Google en Microsoft.

Analyse

« Op het gebied van toegang tot overheidsdiensten resulteert [de dematerialisering van procedures en relaties tussen het publiek en de overheid] in het de facto creëren van een nieuwe vorm van voorwaardelijkheid: digitale voorwaardelijkheid. »¹⁷

De digitalisering van de maatschappij, en van de openbare en essentiële diensten in het bijzonder, werpt bijkomende obstakels op in de toch al moeilijke weg van mensen in armoede. De cijfers, de studies en de getuigenissen van de meest getroffen tonen aan dat, hoewel de moeilijkheden met e-administratie een zaak zijn van iedereen¹⁸, mensen in armoede een groter risico lopen op digitale uitsluiting en dat de gevolgen van deze uitsluiting het risico op en de mate van onzekerheid aanzienlijk verhogen. In een recente analyse van het instituut IACCHOS (UCLouvain) laten de cijfers van StatBel¹⁹

¹⁷ Kimri M., Legros. P., Lequesne-Roth C. (2021), [Livre blanc – La digitalisation du service public : pour une éthique numérique inclusive](#), Observatoire de l'éthique publique

¹⁸ Bonnetier, C., Brotcorne, P. ; Wagener M. (2023), Barometer van de digitale inclusie 2023. Te publiceren rapport, opgesteld in opdracht van de POD Maatschappelijke Integratie. Volgens dit rapport zegt 46% van de bevolking, d.w.z. bijna één Belg op twee, minstens één probleem te hebben ondervonden bij het gebruik van e-administratie.

¹⁹ *Ibid.* Bij de laagst opgeleiden maken 4 op de 10 mensen geen gebruik van e-administratie, tegenover 1 op de 10 bij de hoogst opgeleiden. Van de mensen met de laagste inkomens maken 3 op de 10 geen gebruik van e-administratie, tegenover 1 op de 10 bij de hoogste inkomens. Onder mensen die slechts één apparaat hebben om verbinding te maken met internet, maken 5 op de 10 geen gebruik van e-administratie, vergeleken met 1 op de 10 voor mensen met meerdere apparaten (computer, smartphone, tablet...).

uit 2022 zien dat hoe lager het opleidingsniveau, het inkomen of het aantal gebruikte apparatuur, hoe minder mensen gebruik zullen maken van e-administratie. Omdat ze geen toegang hebben tot hoogwaardige apparatuur en verbindingen, vaak minder gekwalificeerd zijn en een kleiner sociaal netwerk hebben waarop ze kunnen terugvallen voor hulp, stuiten mensen in armoede vaak op gesloten digitale deuren wanneer ze overheidsdiensten willen contacteren. Degenen die er wel in slagen om deze digitale deuren te openen, lopen nog een ander risico: deze om in een digitale impasse terecht te komen. Dit komt omdat de binaire taal van de digitale technologie, die per definitie bestaat uit 0 en 1, vakjes, vooraf gedefinieerde scenario's en standaarden, niet goed past bij de vaak onstabiele en complexe situatie van mensen die in armoede leven. Als je in onzekere omstandigheden leeft, de ene job na de andere doet, oplossingen bij elkaar scharrelt voor huisvesting, eten en verwarming, is de situatie van de volgende dag zelden vergelijkbaar met die van de dag ervoor. Deze factor is al lang geïdentificeerd als een oorzaak van non-take-up²⁰. Alleen voor een scherm, niet in staat om hun situatie uit te leggen aan een ambtenaar die het in administratieve termen kan vertalen, geven mensen in armoede des te sneller op wanneer ze op een ondoordringbaar digitaal formulier stuiten. En toch zijn de alternatieven voor digitale technologie, of het nu fysieke loketten zijn of telefonische hulplijnen - met een persoon aan de andere kant van de lijn - sterk geslonken in de nasleep van de COVID-crisis (in banken, ziekenhuizen, openbaar vervoer, ziekenfondsen, lokale overheden, vrijetijdsbesteding, enz.). De aantasting van de grondrechten van de meest kwetsbaren door deze nieuwe voorwaardelijkheid bij de toegang tot openbare en essentiële diensten heeft dramatische gevolgen (inkomensverlies, onmogelijkheid om zich in te schrijven als werkzoekende, schuldenlast, enz.) Deze vaststelling, waarop de afgelopen drie jaar sterk werd gehamerd, heeft weinig gehoor gekregen bij de beleidsmakers. In het Brusselse Gewest bijvoorbeeld heeft de regering, ondanks een sterke mobilisatie van verenigingen en digitaal uitgesloten personen die fysieke loketten voor alle openbare diensten eisen, zich onderscheiden door haar standvastigheid in het doorzetten van een project om alles digitaal te maken zonder tegelijkertijd een fysieke onthaaldienst te garanderen. Als gevolg hiervan zien duizenden zeer kwetsbare mensen, verloren in het administratieve en digitale labirint, af van hun sociale rechten, waardoor de toch al onthutsende cijfers van non-take-up volgens het eindrapport van het Belmod-project²¹ alleen maar stijgen.

Digitale uitsluiting bedreigt niet alleen de toegang tot sociale rechten. **Het versterkt ook de psychosociale mechanismen die het welzijn en gevoel van eigenwaarde van mensen in armoede aantasten.** Digitalisering maakt armoede en verschillen in levensstijl nog zichtbaarder en legt de kwetsbaarheid van mensen in armoede verder bloot. Bijvoorbeeld wanneer je je kinderen niet kunt voorzien van voldoende digitale apparatuur voor school. Het voedt het gevoel van marginaliteit, van niet mee te tellen, van er niet "bij te horen". Bijvoorbeeld wanneer je niet digitaal kunt betalen in een winkel vol andere klanten. Voor degenen die dagelijks de eindjes aan elkaar moeten knopen, neemt het ook veel kansen weg om verbinding te maken, om te bestaan in de ogen van een ander mens. Bijvoorbeeld wanneer je geen reden meer hebt om aan iemand een koffie of een hamburger te bestellen. Het ondermijnt ook de onafhankelijkheid van veel burgers die voorheen perfect autonoom waren. Bijvoorbeeld analfabeten die geen 1 of 2 kunnen typen om door het doolhof van telefoonmenu's te navigeren. Gevoelens van schaamte en een aangetast zelfbeeld leiden tot isolement en sociale eenzaamheid.

²⁰ Zie bijvoorbeeld Noël L. (2021), [Niet gebruik van rechten en bestaansonzekerheid in het Brussels Gewest](#), Brussels Studies

²¹ In [zijn eindrapport \(juni2022\)](#), Uit het Belmod-project blijkt dat 40% tot 50% van de mensen die potentieel recht hebben op een leefloon, dit niet ontvangen. Voor de IGO is dit 60-70% en voor de verwarmingstoelage 80%. En voor het BVT-statuuut is dit 40% tot 50% van de mensen tussen 18 en 64 jaar en 20% tot 25% van de mensen ouder dan 65 jaar.

“Het ergste aan leven in armoede is dat je je niet op je plaats voelt. Zelfs bij de bakker bekeken de mensen me raar omdat ik niet met mijn bankkaart of smartphone kon betalen.” (Anonieme getuigenis van een persoon met ervaring in armoede)

“Mijn kinderen doen alles voor me. Vroeger, toen ik naar België kwam, deed ik alles zelf aan de loketten. Nu, met de digitale technologie, kan ik het niet meer zelf doen.” (Anonieme getuigenis van een analfabeet)

Aanbevelingen

- 1) **Openbare en essentiële diensten moeten altijd toegankelijk zijn op basis van het principe click-call-connect.** Digitale, telefonische en menselijke loketten beantwoorden aan verschillende behoeften en zijn dus complementair. Daarom is het belangrijk om altijd kwalitatieve fysieke loketten te behouden (met ruime openingsuren, dicht bij het openbaar vervoer, voldoende personeel), toegankelijk zonder afspraak en zonder extra kosten voor alle openbare en essentiële diensten.
- 2) **Over digitaal beleid, dat cruciaal is voor het heden en de toekomst, moet een democratisch debat worden gevoerd.**
 - Mensen die in armoede leven en digitaal kwetsbaar zijn, moeten een actieve rol spelen. Over de digitalisering van een dienst moet worden beslist in overleg met de meest kwetsbare gebruikers van die dienst. Ze moeten bij elke fase van het proces worden betrokken.
 - De toegevoegde waarde van digitale technologie moet altijd worden beoordeeld voor en na de implementatie, met behulp van kwantitatieve en kwalitatieve indicatoren en rekening houdend met de kosten van non-kwaliteit.
- 3) **Toegang tot betaalbare IT-apparatuur en internetverbindingen van hoge kwaliteit** is een conditio sine qua non voor de digitale inclusie van mensen in armoede. Apparatuur (hardwares, softwares, accessoires zoals printers, enz.) moet duurzaam en gemakkelijk te repareren zijn zodat het gebruik ervan geen onoverkomelijke kosten met zich meebrengt voor het huishoudbudget.

5. Betaalbare, gezonde en duurzame voeding voor iedereen.

Pleidooi voor voedselgelijkheid en voedselsoevereiniteit in de strijd tegen kinderarmoede

Inleiding

KANSEN IN DE EUROPESE KINDGARANTIA

De aanbeveling inzake de Europese Kindgarantie is aangenomen op de Raad van de Europese Unie in juni 2021 en maakt deel uit van de European Pillar of Social Rights. Om beginsel 11 ‘Childcare and support to children’ te realiseren, stelt de EU zich tot doel om het aantal Europese kinderen in armoede tegen 2030 te verminderen met 5 miljoen. De European Child Guarantee wil sociale exclusie voorkomen en bestrijden door voor kinderen de toegang tot essentiële diensten te waarborgen inzake gezondheidszorg, gratis onderwijs en kinderopvang, adequate huisvesting en gezonde voeding.

In het kader van de evaluatie van de Europese sociale pijler wordt in 2024 een eerste evaluatie van de Kindgarantie opgemaakt en dienen de individuele lidstaten een tussentijds rapport in te dienen. Het Belgische Voorzitterschap organiseert in het voorjaar van 2024 een uitwisseling met de verschillende ministers rond de obstakels, knelpunten, successen en positieve ontwikkelingen bij de uitvoering van de garantie.

SCHADELIJKE AGRO-FOODINDUSTRIE

Tegelijk neemt de vraag naar voedselhulp ondertussen hallucinante proporties aan door de stijging van de energie- en voedselprijzen en geopolitieke instabiliteit. In 2022 klopten er maandelijks gemiddeld 193.344 mensen aan bij de Belgische Voedselbanken²⁴.

Lokaal, regionaal, federaal én Europees is een dringende omslag nodig naar duurzaam voedselbeleid met minimale negatieve impact op het milieu en maximale gelijkheid die het recht op menswaardige inkomens en betaalbare, gezonde voeding waarborgt.

“ Het zijn de armen die geen geld hebben om gezond te leven door gezonde voeding te eten, die ook het geld niet hebben om zich tijdig te laten verzorgen.” (dokter in een Brussels ziekenhuis)

Mensen met een leefloon of een vervangingsinkomen ten gevolge van ziekte, invaliditeit, handicap en werkloosheid slagen er amper in om gezond te eten en zijn overgeleverd aan voedselhulp.²⁵

²⁵ Storms en Hermans (2020), Hermans (2019), POD-MI (2017), Ghys & Oosterlynck (2015)

Alleenstaande ouders en hun kinderen, mensen met migratie-achtergrond en ouderen met een beperkt pensioen lopen het meest risico op voedselarmoede.

Onderzoek toont aan dat mensen met lage inkomens een groter percentage van hun budget aan voeding spenderen, in vergelijking met de hogere inkomensklassen.²⁶

Het verwondert dan ook niet dat voedingsmiddelen behoren tot de meest gestolen goederen. Alhoewel winkeldiefstal vaak een symptoom is van schrijnende armoede, loopt wie geen financiële schadevergoeding kan betalen, kans op een strafklacht die naar de rechtbank en de gevangenis leidt. Voedselongelijkheid wordt beantwoord met repressie. Gelukkig zijn er ook tegenstemmen en zien sommige rechters de structurele oorzaken van de voedseldiefstallen.²⁷

ARM MAAKT ONGEZOND EN ZIEK

Kwetsbare groepen (lage inkomens, laag opleidingsniveau, precare werkomstandigheden en slechte woongelegenheid) kampen met voedselonzeekerheid, hebben daardoor een groter risico op voedingsgerelateerde ziekten.²⁸ Zo komen amputaties van tenen en voeten, ten gevolge van diabetes, veelal voor bij mensen in armoede.

De stigmatisering en de individualisering van ziektebeelden als obesitas leidt tot schaamte, angst, stress en gevaarlijk verregaand isolement. De samenleving verwijt de armen dat ze niet genoeg bewegen en slecht eten, maar houdt geen rekening met de invloed van gezondheidsdeterminanten zoals voldoende inkomen, een gezonde leefomgeving en adequate huisvesting.

ONDERWIJSKANSEN BEDREIGD

Kwetsbare ouders bedenken overlevingsstrategieën om hun kinderen te eten te geven. Het gebeurt dat zij hun kinderen inschrijven voor de warme maaltijden op school, zonder dat zij dit kunnen betalen. We zien in sommige scholen dat dit bestraft wordt door het illegaal inhouden van de schoolrapporten. En we stellen vast dat incassobureaus en deurwaarders, in opdracht van scholen, erop af worden gestuurd om deze gezinnen nog verder op (kosten) te jagen.

Scholen leggen reglementen en regels op aan ouders rond gezonde en duurzame tussendoortjes en brooddozen. Vaak komen deze boven op de verlanglijstjes van verkleedmateriaal, knutselgerief en extra kosten voor uitstappen of meerdaagse schoolreizen. Voor gezinnen die trachten te overleven met een ontoereikend inkomen zijn dit onmogelijke uitgaven. En opnieuw legt men de verantwoordelijkheid bij de ouders. Deze individualistisch kijk staat de oplossing in de weg van een samenleving die structureel ingrijpt op de (voedsel-)ongelijkheid.

De enorme druk van deze schoolpraktijken leidt opnieuw tot stigmatisering en brengt de boodschap aan kwetsbare ouders dat zij niet in staat zijn om een goede opvoeding te geven. Het niet kunnen beantwoorden aan al deze verwachtingen maakt dat deze gezinnen zich met de school niet kunnen verbinden met alle nadelige effecten van dien op de schoolcarrières van hun kinderen.

Wie geen goedgevulde, gezonde lunch box kan meegeven aan zijn kind is heel kwetsbaar en zichtbaar. De brooddoos met de dagelijkse boterham met choco of het restje goedkope pizza geeft een rauwe

²⁶ Onderzoek van het Expertisecentrum Budget en Financieel Welzijn (Cebud)

²⁷ Een vonnis van de Luikse correctionele rechtbank in 2021 inzake de recidive voedseldiefstal van een dakloze vrouw roet de verantwoordelijkheid van de samenleving in om mensen in precare situaties te helpen in plaats van ze op te sluiten. Rechter Franklin Kutty beschreef in zijn vonnis dat gevangenisstraf onnodig was en dat de maatschappij een beter antwoord op dit probleem moet kunnen geven.

²⁸ Onderzoek van Friel, Hattersley & Ford (2015)

inkijk op het leven van mensen in armoede en hun portemonnee. Het is belangrijk dat het schoolpersoneel deze kwetsbaarheid inziet, respecteert en aanklampend aanpakt.

VOEDSELHULP ONDER PROTEST

“Ooit al eens zelf in de rij gaan staan voor de voedselbedeling? Of op afspraak bij de sociale kruidenier geweest terwijl een OCMW-hulpverlener je ‘begeleidt’ bij je voedselkeuze? Het is een existentiële ervaring waar je geraadbraakt van thuis komt, vooral omdat je weet dat je er volgende week, volgende maand ... terug heen ‘moet’.”

Voedselhulp is geen effectief noch een efficiënt instrument in de strijd tegen honger. Hoewel de solidariteit groot is en de bedoelingen oprecht, laten voedselbedelingen mensen in armoede op lange termijn ontredderd achter. Maar nood breekt wet: als liefdadigheid ervoor zorgt dat je op korte termijn eten krijgt of je kinderen basisvoorzieningen kan geven, dan is de keuze helder voor mensen in armoede.²⁹

Onderzoek toont aan dat voedselhulp een licht positieve impact heeft op het inkomen, maar de voedselonzeekerheid niet terugdringt. De inkomensadequaatheid van het leefloon bijvoorbeeld wordt niet substantieel vergroot door voedselsteun.³⁰

Noodhulp reduceert de ongelijkheid niet en draagt niet bij tot soevereiniteit. Voedselbanken werken immers veelal met onverkochte voedseloverschotten die vaak ongezond en bewerkt zijn.

Nationale aanbevelingen

- 1) **Voedselhulp als noodoplossing is vandaag nodig, maar mag niet in de plaats treden van structurele maatregelen tegen armoede.** De optrekking van de minimum- uitkeringen en lonen tot boven de Europese armoedegrens is hierbij prioritair.
- 2) De overheid dient **kwaliteitskaders** op te leggen inzake materiële hulp.
 - Bedelingen van kwaliteitsvol en gezond voedsel dienen menswaardig te gebeuren en stigmatisering te vermijden.
 - Vrije keuze en participatie zijn centrale uitgangspunten.
 - Bedelingen moeten kansen bieden op ontmoeting en doorverwijzing naar hulp- en dienstverlening voor wie er nood aan heeft.
 - Het model van de sociale kruidenier³¹ is een inspirerende poging om noodhulp te vermenselijken.
- 3) Het recht op duurzame kwaliteitsvoeding voor elkeen verzekeren via een systeem van **sociale voedselzekerheid**, waarbij men een bepaald budget ontvangt voor de aankoop van voedingsmiddelen die duurzaam, via korte ketenaanpak en sociaal rechtvaardig worden geproduceerd, verdeeld en geconsumeerd.³²

²⁹ Nieuwe liefdadigheid en voedseloverschotten : hoe noodhulp terug hip is in de strijd tegen armoede. Bijdrage van het Netwerk tegen Armoede in Politeia -Cahier Bouwen aan een breed sociaal beleid: Voedselhulp onder protest.

³⁰ De financiële impact van voedselbedeling op de inkomensadequaatheid van leefloontrekkers in België, Karen Hermans (2018-2019).

³¹ <https://www.socialekruideniersvlaanderen.be/>

³² Sedert enkele jaren werkt men in Frankrijk vanuit een collectief rond het thema van de sécurité sociale d'alimentation (SSA), met steeds meer lokale initiatieven : <https://securite-sociale-alimentation.org/la-ssa/>

Greenpeace³³ definieert de sociale voedselzekerheid als een systeem waarbij elk individu een budget van ongeveer 150 euro ontvangt (afhankelijk van zijn financiële situatie) dat uitsluitend kan worden gebruikt voor de aankoop van gezonde voedingsmiddelen bij erkende, duurzame producenten die correct worden betaald. Dit systeem kan, bijvoorbeeld via bijdragen op arbeid en een winstbelasting voor multinationals in de voedingssector, de toegang tot gezonde en duurzame voeding democratischer maken.

4) **Gratis toegang tot gezonde, duurzame warme maaltijden en tussendoortjes voor elk kind op school.**

Op basis van de ervaringen van pilootprojecten³⁴ dient een plan van aanpak opgesteld te worden voor een gefaseerde uitrol en verankering van deze dienstverlening binnen het kleuter – en lager onderwijs. Om dit aanbod te realiseren, dienen personeel en werkmiddelen gefinancierd te worden ter ondersteuning van de scholen.

Europese aanbevelingen

- 1) **Betere implementatie van de Europese Kindgarantie in de nationale beleidsplannen.** De Europese Kindgarantie moet de basis vormen voor de ontwikkeling van de nationale plannen.
- 2) Het Europese voedselhulpprogramma (vroegere FEAD, nu ingekanteld in ESF+) dient **kwaliteitskaders** op te leggen t.a.v. organisaties en koepels die bedelingen ondersteunen (zie supra).
- 3) ESF+ kent vandaag een grote, bijna éézijdige focus op tewerkstelling. Om voedselhulp op termijn overbodig te maken, dienen meer **ESF+ middelen aangewend te worden voor armoedebestrijding** met acties die veel verder strekken dan armoedebeheersing.

6. Een rechtvaardige fiscaliteit

Inleiding

Bij het aantreden van de **huidige federale regering** in 2019 was de hoop op een meer rechtvaardige fiscaliteit hoog gespannen. In de regeerverklaring wou de huidige regering zich weliswaar niet verbinden om binnen haar legislatuur reeds **een meer rechtvaardig fiscaal systeem** in te voeren, maar ze drukte het engagement uit om dit grondig voor te bereiden zodat de volgende federale regering (in 2024) op korte termijn de nodige beslissingen zou kunnen nemen. De minister van financiën, Vincent Van Peteghem, kreeg daartoe de opdracht en ging daarmee aan de slag.

In zijn beleidsverklaring³⁵ van 03/11/2020 licht de minister zijn plannen toe voor “een rechtvaardige fiscaliteit” (punt 4.2. op p.12). Naast een verdere verlaging van de lasten op arbeid, gaat het onder meer over de gezinsfiscaliteit verlichten en beter afstemmen op de combinatie werk- gezin en de zorg voor oudere, inwonende familieleden, over een fiscale regelgeving die beter rekening kan houden met moderne samenlevingsvormen, zoals cohousing, kangoeroewonen en zorgwonen, en over een eerlijke bijdrage van die personen die de grootste draagkracht hebben om bij te dragen.

³³ “Solidaire voedselmand van bij de boer-in”: terugblik op de campagne - Greenpeace België

³⁴ Zoals bijvoorbeeld ‘Lekkers op school’ van het Onderwijscentrum Gent waarbij kleuters op acht Gentse scholen een gratis of goedkopere maaltijd krijgen.

³⁵ <https://www.dekamer.be/FLWB/PDF/55/1610/55K1610009.pdf>

In juli 2022 bracht de minister zijn “Blauwdruk voor een brede fiscale hervorming”³⁶ uit en in maart 2023 komt hij naar buiten met een eerste concretisering “Eerste fase van de brede fiscale hervorming”³⁷ met maatregelen die op 01/01/2024 al van kracht zouden moeten gaan. Eigenlijk gaat dit al een stap verder dan wat in het regeerakkoord staat.

Op vraag van de minister van financiën bracht **de Hoge Raad van Financiën** in juli 2021 een eerste rapport³⁸ uit als advies voor de plannen van de minister. Daarvoor maakt de Hoge Raad gebruik van een eerder rapport van 06/05/2020 dat de titel draagt: “Verlaging van de lastendruk op arbeid en mogelijkheden voor de financiering ervan”³⁹.

Half 2023, anderhalf jaar voor het einde van de huidige legislatuur, hebben **de liberale partijen in de federale regering**, en dan vooral de Franstalige liberale partij, de uitgewerkte voorbereiding van de minister van financiën verworpen en werden zijn plannen voor een meer rechtvaardige fiscaliteit opgeborgen. Het moest voor de liberalen enkel over voordelen gaan voor mensen die werken en niet om sociale maatregelen voor wie niet werkt, om welke reden ook. Aan de hogere inkomens mocht ook niet geraakt worden want daartoe behoren de meeste werkgevers en CEO's die de economie moeten draaiende houden. Met dit veto zijn ook een aantal positieve punten die de plannen bevatten, van tafel geveegd of op de lange baan geschoven.

Ter compensatie van dit fiscaal debacle kunnen we - eveneens rond half 2023 - een initiatief vermelden van **de minister van energie**, Tinne Van der Straeten, die een **accijnzenverschuiving** voorstelt in de residentiële en niet-residentiële sector naar meer accijnzen voor fossiele energiebronnen. Een klimaatvriendelijke maatregel waar we echter een kanttekening willen bij plaatsen.

Analyse en aanbevelingen

Vanaf februari 2021 reageerde BAPN op de verschillende adviezen van de Hoge Raad van Financiën en op de plannen van de minister van financiën in zijn “Blauwdruk” en zijn “1ste fase van de bredere fiscale hervorming”. De nota's werden opgesteld op basis van de reacties van mensen in armoede die naar boven kwamen tijdens de vergaderingen die de regionale netwerken organiseerden. Ook onze partners van BMIN⁴⁰ (Belgian Minimum Income Network) werden hierbij betrokken. Op basis van deze nota's werd BAPN uitgenodigd voor een gesprek op kabinetten van bepaalde ministers. We gaan nu in op enkele voorstellen die aan bod zijn gekomen.

a) Verhoging van de belastingvrije som.

De Hoge Raad van Financiën beschrijft in zijn advies een **basisscenario** van waaruit zes mogelijke scenario's vertrekken. In het basisscenario stelt de Hoge Raad onder meer de toepassing voor van een “verhoging van het belastingvrije minimum per belastingplichtige tot het bedrag van het leefloon van

³⁶ NL: <https://vanpeteghem.belgium.be/sites/default/files/articles/Blauwdruk%20NL.pdf>

³⁷ NL: <https://vanpeteghem.belgium.be/sites/default/files/articles/Eerste%20fase%20bredere%20fiscale%20hervorming.pdf>

³⁸ NL: <https://www.hogeraadvanfinancien.be/nl/publication/eerste-rapport-betreffende-een-brede-fiscale-hervorming>

³⁹ NL: <https://www.hogeraadvanfinancien.be/nl/publication/advies-verlaging-van-de-lastendruk-op-arbeid-en-mogelijkheden-voor-de-financiering-ervan>; (368 p.)

⁴⁰ Partners in BMIN zijn vakbonden, mutualiteiten, regionale netwerken armoedebestrijding (Vlaanderen, Wallonië en Brussel), andere middenveldorganisaties en academici.

een alleenstaande”⁴¹. De minister nam dit over in zijn “Blauwdruk” maar in zijn verdere concretisering in “1ste fase van een bredere fiscale hervorming” wil hij de verhoging niet volledig toepassen voor bepaalde vervangingsinkomens.

Allereerst wil BAPN het criterium voor de verhoging vervangen zien door **de Europese armoedegrens die van toepassing is volgens het gezinstype** (alleenstaande, koppel met of zonder kinderen, samenwonenden...). De Belgische overheid erkent al decennia lang dat dit het minimum is om niet in armoede te vervallen. Het leefloon voor een alleenstaande blijft daar nog ongeveer 14% onder. Een verhoging van de belastingvrije som zou dus zeker op ALLE vervangingsinkomens moeten toegepast worden zonder uitzondering. Het lijkt ons onaanvaardbaar dat de overheid op vervangingsinkomens die onder de armoedegrens blijven, nog belastingen zou innen waardoor men mensen bewust nog verder in de armoede duwt. Dat kan niet de bedoeling zijn van een overheid die zichzelf respecteert. Het is zelfs moreel onaanvaardbaar.

BAPN, samen met de verschillende partners in BMIN, ijvert al drie legislaturen om de minimale uitkeringen op te trekken tot boven de Europese armoedegrens. De huidige en de twee voorgaande regeringen hebben dit onder impuls van BMIN zelfs in de regeerverklaring geschreven, maar slechts met de huidige regering is ernstig werk gemaakt van dit voornemen, hoewel het uiteindelijke doel ook nu niet gehaald zal worden. Bovenop de automatische indexering van lonen en uitkeringen in het kader van de toenemende levensduurte en de volledige toepassing van de welzijnsenveloppe die de uitkeringen nog eens extra moet doen stijgen, heeft de regering de beslissing genomen om de uitkeringen in de bijstand tegen het einde van deze legislatuur in verschillende stappen nog eens in totaal met 10,75% te verhogen. Helaas heeft de regering op het begrotingsconclaaf van maart 2023 beslist om de laatste schijf van meer dan 2%.

b) Zes scenario's

Vertrekkende vanuit het basisscenario bestudeerde de Hoge Raad 6 scenario's waarvoor ze aanzetten zag in de posities die politieke partijen hierover hadden ingenomen:

- A. Verlaging van de tarieven binnen de bestaande progressieve schaal (de 1ste schijf van 25% blijft behouden, de 2de schijf van 40% vermindert tot 30%, de 3de van 45% tot 36% en de hoogste van 50% tot 47%);
- B. Een belastingschaal waar nog 2 tarieven overblijven: 25% en 45%;
- C. Uitvlakken van de hoge marginale tarieven: enkel het verminderen van de twee hoogste schijven (enkel ten voordele van de hoogste inkomens);
- D. Dual income tax met als basisprincipe de scheiding van de belastinggrondslag in enerzijds de inkomsten uit arbeid (proportioneel meer belast naarmate ze stijgen) en anderzijds de vermogensinkomsten (die forfaitair belast worden aan eenzelfde tarief ongeacht de hoogte van de inkomsten);
- E. Vlaktaks die slechts één tarief hanteert ongeacht de hoogte van het inkomen uit arbeid (niet uit vermogen);
- F. Volledige globalisering van de inkomsten waarbij de inkomsten uit arbeid en de vermogensinkomsten worden samengevoegd en evenwaardig proportioneel hoger worden belast naarmate het totale inkomen stijgt.

Op basis van het criterium “een rechtvaardige fiscaliteit” gaat ons advies duidelijk uit naar **scenario F - Verruimde globalisering van de inkomsten** en op de tweede plaats naar scenario D – Dual Income

⁴¹ NL: <https://www.hogeraadvanfinancien.be/nl/publication/advies-verlaging-van-de-lastendruk-op-arbeid-en-mogelijkheden-voor-de-financiering-ervan>; p.200

Taks. Deze twee scenario's zijn de enige die **inkomsten uit vermogen mee belasten**. De andere scenario's kunnen niet "rechtvaardig" genoemd worden en mogen wat ons betreft niet toegepast worden. Ze krijgen trouwens ook niet de voorkeur van de Hoge Raad. Scenario F geniet onze eerste voorkeur omdat het de belasting op inkomsten uit vermogen eveneens progressief belast, terwijl scenario D de inkomsten uit vermogen enkel aan een forfaitair tarief onderwerpt. De progressiviteit toegepast zowel op de inkomsten uit vermogen als op de inkomsten uit arbeid maakt van scenario F het meest rechtvaardige scenario wat volgens de Algemene Beleidsnota van de minister van financiën de hoofdbedoeling is van de fiscale hervorming.

Dit scenario F leidt bovendien tot **een vermindering van de belastingdruk op de laagste decielen**, terwijl het effect voelbaar is op de hoogste decielen. De Hoge Raad van Financiën geeft aan dat door de globalisering van de inkomsten, een herverdeling plaats vindt van de hoogste inkomens naar de laagste, aangezien de globalisering voornamelijk impact heeft in de hoogste decielen. In scenario F houden de laagste lonen netto meer over dan in de andere scenario's. Wat de belastingschijven betreffen, geven wij de voorkeur aan een systeem van progressieve belastingschijven met 4 à 5 verschillende tarieven in een evenredige gradatie zodat de schijven geen te grote sprongen maken.

c) Voorstellen van fiscale maatregelen met een positief effect voor de armoedebestrijding.

Er zijn enkele belangrijke positieve voorstellen in de "Blauwdruk" van de minister die een effect hebben in het kader van de armoedebestrijding zoals het belastingvrij houden van **de eigen woning die men bewoont** en het **permanent** toepassen van het **verlaagd tarief voor elektriciteit** omdat elektriciteit en duurzame energie als een basisbehoefte beschouwd worden. Maar dit is ons inziens ook het geval voor andere nutsvoorzieningen zoals water en gas. Water zou zeker ook een verlaagd tarief moeten krijgen. Gas eveneens, al kan het vraagstuk rond de duurzaamheid van gaswinningen dit beletten.

Men stelt ook een verlaging voor van het **btw-tarief naar 0%** voor groenten en fruit, geneesmiddelen, luiers en andere producten voor intieme hygiënische bescherming, en door de overheid georganiseerd of gesubsidieerd personenvervoer. Dit zou nog mogen uitgebreid worden naar andere essentiële en gezonde voedingsproducten zoals zuivel, vis, granen en deegwaren. Ook het gesubsidieerd personenvervoer dat niet door de overheid georganiseerd wordt voor groepen die daar noodgedwongen op aangewezen zijn zoals personen met een handicap, langdurig zieken of leerlingen in het bijzonder onderwijs zou hierin opgenomen moeten worden.

Een BTW tarief van 0% is duidelijk een goede zaak voor mensen met een laag inkomen die in armoede of bestaansonzekerheid leven. We kunnen ons echter afvragen of het veralgemenen van die maatregel een goede methode is. Want het 0% tarief voor een beperkt deel van de basisproducten en het openbaar vervoer en het voorstel van de verlaging naar 6% BTW-tarief voor nutsvoorzieningen zullen in de voorstellen van de minister op alle huishoudens van toepassing zijn. Armoede en bestaansonzekerheid onder de Belgische bevolking bedraagt ongeveer 20% maar deze maatregelen van belastingvermindering zullen ook gelden voor de andere 80% van de Belgische bevolking wiens toegang tot basisproducten en nutsvoorzieningen met een hoger BTW tarief nauwelijks of geen probleem zal geven. Voor 4/5 is dergelijke maatregel niet nodig maar neemt wel uit de staatsfinanciën een groot deel weg dat niet voor **ander gericht sociaal beleid** kan ingeschakeld worden.

In het kader van een rechtvaardige fiscaliteit is het belangrijk dat "de sterkste schouders" (middelhoge en hoge inkomens) de grootste lasten dragen en **dus moeten algemene belastingverlagingen voor iedereen vermeden worden want het gaat ten koste van de middelen om een gericht sociaal beleid te voeren voor de 20% van de bevolking dat in armoede en bestaansonzekerheid leeft.**

d) Een accijnzenverschuiving in de residentiële en niet-residentiële sector.

In juni 2023 nodigde de minister voor energie BAPN uit om advies te geven over haar voorstel voor een accijnzenverschuiving in de residentiële sector naar meer accijnzen op fossiele energiebronnen. In een onderhoud op haar kabinet hebben wij meegedeeld dat wij haar initiatief vanuit het oogpunt van de strijd tegen de klimaatverandering enkel maar kunnen toejuichen, maar tegelijk hebben we de aandacht gevestigd op **de gevolgen daarvan voor mensen in armoede**. Want doordat mensen in armoede meestal aangewezen zijn op goedkope huurwoningen op de private huurmarkt, wegens het gebrek aan voldoende sociale woningen, komen zij terecht in minderwaardige huisvesting waar nog gebruik gemaakt wordt van fossiele energiebronnen. Dit wordt bevestigd - in de voorstudie die het ministerie heeft laten maken - door het proportioneel hoge verbruik van vervuilende energiebronnen door het laagste inkomensdecil. De verhoging van accijnzen op dit segment van de woningmarkt zal voor de huurders die in armoede leven tot meer uitgaven leiden die het al zo krappe budget nog meer onder druk zal zetten.

Daarom hebben wij erop aangedrongen dat onderzocht wordt in welke mate, doelgericht (selectief), de groep huurders in armoede kunnen gecompenseerd worden om te beletten dat zij nog meer in armoede wegzinken. Zij zijn immers niet in staat om zelf over te schakelen op andere dan fossiele energiebronnen omdat zij daar de middelen niet toe hebben en omdat zij geen eigenaar zijn van de panden waarin zij wonen.